

Marko Snoj

Znanstvenoraziskovalni center SAZU v Ljubljani

SLOVANSKO *KŮRPĀ, *KORPĀ IN GERMANSKO *SKARPŌ

Vsak Slovenec, ki ima vsaj malo lingvističnega znanja, bo vedel na pamet povedati, da je slovensko *škârpe* (f. pl.) »slabše vrste čevlji« izposojeno iz nekega romanskega jezika. Kdor pa pozna tudi nekaj najbolj frekventnih italijanskih besed, bo to izvajal iz splošno it. *scarpa* (f.) »čevljev«. Tudi za slovensko *škrpêt* (m.) »isto, copat« je jasno, da je izposojeno iz furlanskega *scarpêt* »čevlji iz usnja brez pete, kakršne nosijo gorjanci« (Nuovo Pirona, DF 957), pomensko enako *škrpeta* (f.) je treba izvajati iz beneško italijanske pomanjševalnice *scarpêta* ali furlansko dial. *scarpeta* (Boerio, Dizionario del dialetto veneziano; Nuovo Pirona l. c.). Težje pa je pojasniti zgodovino teh besed in razložiti, zakaj so postale v slovenščini tako frekventne in ekspresivne ter so se razširile skoraj po vsem slovenskem ozemlju.

Vse te besede so dokaj stare izposojenke; najdemo jih že pri Kastelec-Vorencu (1703–10) *shkarpétel* »pedulis«, *shkarpetil* »kmetiski zhrevli, punzhaki«, dalje pri Hipolitu (1710–12) *shkarpétel*, *shkarpételz* »klabuzhinast zhevl«, Gutschmannu (1789) *shkarpétel*, Vodniku *shkorpétel* (naslonjeno na *škorenj*?) itd. (izpiski so vzeti iz kartoteke komisije za historične slovarje Inštituta za slovenski jezik ZRC SAZU). Nahajamo jih tudi v srbohrvaščini, prim. *skarpa*, *škarpa*, *škrafuni* (m. pl.) (prim. furlansko *scarfarot* »scarpet«) »čevljev« (Skok, Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika III 258). Na istem mestu je kot italijanska izposojenka napačno obravnavano slovensko *karpa* »krplja« (o -r- > -ar glej Ramovš, Kratka zgodovina slovenskega jezika 166 sl.). V češčini je to zelo ekspresivna besedna družina, prim. *škrpál*, *škrpec* (gotovo domače *krpec*); *škrampý*, *škrampalý* (m. pl.), *škrápa*, *škrab* (poleg gotovo domačega *křap*), slovaško *škarbal'a*, *škarbal*. Machek, Etymologický slovník jazyka českého² 611 jih s težkim srcem izvaja iz italijanščine in jih ne poveže z glagolsko onomatopejo *škrpat se* »težko hoditi, pehati se naprej«, ker gre pomenski razvoj vedno v nasprotni smeri. Ker je izpričano tudi ukrajinsko *škarban*, kar je gotovo starejša izposojenka iz nekega slovanskega jezika, postaja dvom o izposoji leksema iz romanskih jezikov vsaj nekoliko upravičen. Če bi bil, bi skoraj vse slovanske primere lahko izpeljali iz indoevropskega *(s)ker(ə)p- prek praslovanščine. Vendar za takšno trditev manjkajo trdnejši dokazi, zlasti zgodovinski in etnološki.

Naj bo temu tako ali drugače, Pleteršnik navaja slovensko *křpec* »čevljev« (zaničljivo), izpisano iz Zore, kar je popoln sinonim (in skoraj homonim) slovenskemu *škrpêt*. Ker je slovensko še živo in celo sprejeto v knjižni jezik *křplja* (f.), ponavadi v pl. *křplje* »priprava z ovalnim obodom, ki je znotraj mrežasto prepletena, za hojo zlasti po snegu«, redkeje tudi *křpelj* (m.) »isto« (SSKJ II 512), so se italijanske izposojenke delno ljudsko etimološko navezale na to osnovo in se zato tako udomačile. Prim. navezavo na *škorenj* zgoraj v tekstu. Podobno lahko ugotavljamo tudi za češčino in slovaščino.

Vendar pa bistvo pričujočega članka ne tiči tu. Italijansko *scarpa* (f.) »čevljev« izvaja Battisti-Alessio, Dizionario etimologico Italiano 3376 in prav tako Devoto, Avviamento alla etimologia Italiana 377 iz neke neizpričane germanske besede *scarpa »torba, malha«, s katero je možno primerjati poznostarovisokonemško *scharpe* »isto«. Wartburg, Französisches etymologisches Wörterbuch XVII 101 ovrže možnost, da je italijansko *scarpa* iz langobardskega *scarpa »torba«, kar bi bilo sorodno z navedeno poznostarovisokonemško obliko, dalje z islandskim in danskim dial. *skreppe* »bisaga, cula«, nemško *Schörpe* ter starofrankovskim *skirpa* »isto« (Johannesson, Isländisches etymologisches Wörterbuch

843). V tem primeru bi po langobardskih glasoslovnih zakonih pričakovali *-rp-* > *-rf-*, kar bi se nujno kazalo tudi v romanskih odnosnicah. Tudi gotško **skarpa* k starovisokonemškemu **scarf* »oster« je zaradi pomena malo verjetna predloga. Vprašanje je, ali je treba ločiti od tega italijanski homonim *scarpa* »škarpa, bočje, ježa, nagib (v arhitekturi)«. Wartburg, l. c. navaja izhodno gotško **scrapa* »podpora« in primerja nemško *Schroffe* »strmina«, vzhodnofrizijsko *schrapp* »podpora«. Vendar pa ni mogoče zagovarjati dejstva, ki je navedeno prav tam, da bi se iz prvotnega »nagnjen del zidu (stützender Mauervorsprung, an der Basis)« razvil pomen »čevelj«. Pomenski prehod gre vedno v nasprotno smer; prim. k temu nemško *Schuh* v tehničnih pomenih (Grimm, Deutsches Wörterbuch IX 1853), italijansko *zocco, zoccolo* »cokla, podzidek« (latinsko *soccus*, srednjeveško latinsko *socculus*), tudi slovensko *cōkla* v obeh pomenih, nemško *Sockel*, angleško *socle* »podzidek, podnožje« k izhodnemu grškemu *ὄπιποδεματὰ Φρύγια* (Hesych) (Schrader-Nehring, Reallexikon der indogermanischen Altertumskunde II 355; Battisti-Alessio 4118).

Ozira se na navedene fonetične oblike in semantični zakon, je možno suponirati izhodno obliko za italijanščino in furlanščino le germansko **skarpō*, gotško **skarpa* (ali eventualno **skrapō*, gotško **skrapa*) »obuvalo iz krp ali živalskih kož, hodak«. Samo iz take oblike in pomena lahko dobimo historične romanske rezultate. Ker za takšen germanski leksem, ki je moral imeti zelo majhen areal, ni sprejemljive etimologije, menim, da je izposojenka iz praslovanskega **(s)kьr̥pā*, *(s)kór̥pā* »čevelj, obuvalo iz živalske kože«; prim. slovensko *kíplje*, srbohrvaško *k̆rplje* »isto, star čevelj, škrpet«, poljsko *karple* »primitivna priprava za hojo po snegu in močvirju«, *karpie* »cokli iz lesa in drevesne skorje, češko dial. *krpě, krpěte; krpec* »star čevelj«, moravsko *krpel'* (Sławski, Słownik etymologiczny języka polskiego II 86). Nerodno je pri tem dejstvo, da poznamo zelo malo izposojenk iz praslovanščine v kakšen germanski jezik ali dialekt in zato ni mogoče precizirati glasoslovnih zakonov, ki veljajo v takih primerih. Poznamo pa fonetične zakone, ki veljajo pri izposoji v nasprotni smeri. Če predpostavimo, da so si ti zakoni enaki, je možno izvajati germansko **skarpō* iz praslovanskega **(s)kór̥pā*, česar refleks se razločno vidi v slovaškem *krapl'a* »drsalka« (Sławski l. c. sicer izvaja slovaško obliko iz poljščine še pred metatezo likvid, vendar postavi zadaj vprašaj) in morda v ekspresivno nekoliko preoblikovanem slovaškem *škarbal*; mogoče tudi v češkem *škrapa* (če ni iz italijanščine).

S tem je praserodno litavsko *kùrpė*, letonsko *kuīrpe*, staroprusko *kurpe* »čevelj« (glede sufiksa prim. slovansko *zemā*, lit. *žėmė*); baltoslovansko **kūrpja* pa je po Trautmannovem mnenju o refleksih indoevropskih dolgih sonantov v baltoslovansščini možno izvajati iz indoevropske praoblike **k̆r̥ep-jā* h korenu **ker̥p-*, *kr̥ep-* »krpa, čevelj«, kamor prišteva Pokorny 581 poleg že navedenih baltskih in slovanskih oblik še latinsko *carpisculum* »vrsta čevljev«, staroirsko *cairem* (< **k̆r̥(ə)p-*) »čevljar«, staroislandsko *hriflingr*, anglosaško *hrifeling* »čevelj iz kože«, grško *χηρτίς* »čevelj«; tudi slovansko *кьr̥pa, кьr̥pati*. To je z determinativom *-p-* podaljšan koren **(s)ker̥(ə)-* »rezati«, iz česar je tudi slovenski izraz *čevljev* (m.), starejše slovensko *čr̆evljev* < **červъjъ* (o tem Bezljaj, Etimološki slovar slovenskega jezika I 88). Pokorny ne navaja v nobenem drugem indoevropskem jeziku korena **(s)ker̥(ə)-* z determinativom *-b-* v pomenu »obuvalo«, iz česar bi lahko sklepali na avtohtono germansko **skarpō*. Dvomljivo je samo grško *καρβατιναί* (f. pl.) »kmečki čevlji iz neustrojene volovske kože« pri Ksenofontu, kar ima Schrader-Nehring l. c. za izposojenko iz nekega negrškega indoevropskega jezika, ki predvideva **-rp* > *-rb-*.

Morda bi koga pri tej razlagi motilo, da v romanskih jezikih vedno nahajamo začetni *s-*, ki je gotovo eksistirala že v germanski izhodni besedi, medtem ko v slovanskih jezikih navidezno o njem ni sledu. Tudi Pokorny l. c. navaja indoevropski koren **ker̥(ə)p-* brez *s* mobile, čeprav se nagiba k temu, da je koren izpeljan od prakorena **(s)ker̥(ə)-*, ki ta element vsebuje. Če postuliramo praslovansko **skór̥pā*, kar je **kьr̥pā, kór̥pā* križano s **skorъnъ*, slovensko *škórenj*, srbohrvaško *skór̆nja, škór̆nja* izvedeno od **skor-jā* h korenu **(s)ker̥(ə)-* »rezati« (o tem Skok, ERHSJ II 151) je problem za silo rešen. Prim. v pomenu »skorja« *s -p-*

determinativom še slovensko *skrápa* < *skorāpa in morda ukrajinsko *škorupa* (če ni iz *skortupa). Ko pa bi kdo dokazal, da češko *škrápa*, *škrpál*, *škrpec*, slovaško *škarbal* ni izposojeno iz italijanščine, bi moral tudi ta pomislek dokončno odpasti. Kljub temu pa je to najšibkejša točka navedene etimologije.

Na koncu še drobtinica iz etnologije. Slovani so seveda poznali več vrst obutve, ki so se med seboj razlikovale po materialu in načinu izdelave. Poznali so onuče v podobni obliki, kot jih ponekod poznajo še dandanes; pravih čevljev pa so poznali štiri vrste: pletene čevlje iz brezovega ali vrbovega ličja, lesene cokle z vrhnjim delom iz lubja, čevlje z golenico in hodake iz živalske kože (Moszyński, *Kultura ludowa Słowian* I 470 ss.). Domnevno slovansko *skórþā je moralo gotovo pomeniti »hodak iz živalske kože«, kar dokazuje delno tudi slovanski material. Očitno pa poimenovanja niso imela tako strogo preciziranega pomena, za kar pričajo zlasti poljski refleksi. Vendar je furlansko *scarpèt* pomensko zelo blizu postulirani slovanski obliki. Slabšalni pomen slovenskega *škrpet* in čeških odnosnic se je verjetno razvil šele ob primerjavi novejšega tipa obuvala v primerjavi s starim *škrpetom*. Glede na navedene historične zapise je to možno trditi vsaj za slovenščino.

Literarnozgodovinsko gradivo

ANAGRAFSKI PODATKI O REŠKEM OBDOBJU V ŽIVLJENJU JANEZA TRDINE

Doba reškega hrvatskega interregnuma (1848–1867) je doživela precej obravnav v hrvatski in slovenski literarni in kulturni zgodovini, pa kljub temu mnoge njene temeljne točke in posameznosti še vedno niso dovolj osvetljene in razjasnjene.

V devetnajstih letih administrativne pripadnosti Reke Kraljevini Hrvatski in Slavoniji se reški meščani, pri katerih so se v tistem času začeli pojavljati prvi znaki »*Fiumanissima*«, sicer niso odrekli italijanskega jezika in paraitalijanske kulture, toda hrvatski, »ilirski« jeziki je tedaj vendarle dobil svojo domovinsko pravico, postal je enakopraven jezik v umetnosti, kulturi in znanosti.

Središče reškega hrvatstva tistega časa je bila gimnazija oziroma po l. 1850 tudi narodna čitalnica.

Na reški gimnaziji so predavali profesorji, ki so na svojih strokovnih področjih puščali za seboj vidne sledove. Znano je, da je Matija Čop prav s te gimnazije odšel na univerzo v Lvov; med profesorji v omenjenem obdobju hrvatskega interregnuma so bila imena: dr. Joseph Lorenz, Fran Kurelac, Janez Trdina, Vinko Pacel, Ljudevit Slamnik, Antun Mažuranić idr.

Literarno zgodovino pisje je doslej najbolj osvetlilo delo Frana Kurelca in Janeza Trdine, četudi – vsaj zdi se – malce enostransko.

Janez Logar, ki je najgloblje posegel v Trdinovo življenje in delo, je precej temeljito obdelal tudi njegovo reško obdobje, v najnovejšem času pa je o tej temi pisala Leopoldina-Veronika Banaš v sestavku »*Janez Trdina u Rijeci*«. ¹ Moramo pa na žalost reči, da nam avtorica o Trdini ni povedala nič novega, razen že skoraj klišejskih fraz o njegovem domoljubju, privrženosti in podobno.

¹ Zbornik Pedagoškog fakulteta u Rijeci, Rijeka 1980, št. 2, str. 291–303.